

Magyarok a régi Oxfordban a kollégiumi számadáskönyvek és könyvtári vendégkönyvek alapján

A régi angol–magyar kapcsolatok és az angliai magyar peregrináció kutatóinak jelentős információforrást jelentenek az angol egyetemi városok kollégiumainak fennmaradt számadáskönyvei. Igaz, Oxford ebből a szempontból meglehetősen különbözik Cambridge-től – míg az utóbbinak egyes, gazdagabb kollégiumai, így a King's College példás gondossággal vezették számadáskönyveiket, s a cambridge-i számadáskönyvek átnézése a vártnál gazdagabb adatokat hozott napvilágra,¹ Oxford ebből a szempontból bizonyos csalódást okozott. Míg a XVII. században létező tizenhat cambridge-i kollégium közül nyolcban folyósítottak pénzbeli segílyt egynél több magyar peregrinusnak, akik közül mintegy harmincötnek a nevét is ismerjük, az oxfordiak esetében ugyanebből az időszakból kb. 52 személy/alkalom került bejegyzésre, és mivel a számadáskönyveket vezető írkok vagy kollégiumi pénztárosok általában nem tartják szükségesnek feltüntetni a segélyezendők neveit, nevet csak nagyon keveset, inkább nemzetiséget ismerünk. Még a számokat illetően is csak hozzávetőleges képet alkothatunk, hiszen a „néhány magyar” jelenthet hármat, négyet, vagy ötöt és csak a pénzösszeg adhat némi támpontot a kollégiumi adományért folyamodó személyek számát illetően.

A magyarok áramlása Anglia felé, mint tudjuk, az 1620-as években kezdődött, amikor részben Németország hadszíntérré válása, részben a holland egyetemek angliai kapcsolatai (például Ames Franekerben) révén, a magyar református teológusok figyelme a már szilárdan protestáns és még viszonylag nyitott – tehát nem megmerevedetten anglikán – ország felé fordul. A magyar látogatók első hulláma éppen Oxfordot éri, s ezért nyilvánvalóan fogyatékos az ottani kollégiumi számadáskönyvek túlnyomó többsége, amikor a XVII. század első feléből alig-alig tart számon magyarokat. Az Exeter College egyetlen Transylvanusa (1620), illetve a Christ Church 1624-es „Hungarusa”² csupán jelzésnek tekinthető akkor, amikor más forrásokból, így a Bodley-könyvtár első vendégkönyvéből tudjuk, hogy ugyanabban az időben számos magyar peregrinus látogatta a legrégebb angol egyetemet.³ Nevezetesen 1624. augusztus 18-án Kecskeméti Máté, 1625. november 24-én Gyarmathi István és 1629. február 16-án Medgyesi Pál barátja Nábrádi János (később tarcali rektor) írja be nevét a Bodleian vendégkönyvébe.⁴ A harmincas években még négy újabb magyar látogató követi őket – ezek többnyire erdélyiek, kezdve a gyulafehérvári tanár és rektor Maksai Óse Péteren, aki neve mellé még azt is beírja, hogy „Nobilis Transylvanus” (1632. július tizedikén), majd három–három éves kiesésekkel Vári Alatus András (1633. június 21.), Bényei Deák János (1635 február) és Bornemisza István (1638. február 12.)

¹ Vö. GÖMÖRI György, *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században*. Bp., 1989. 84–102.

² *Bursar's Quarterly Accounts, 1614–1620*. Exeter Coll. Archives, A. IV. 18, valamint *Disbursements, 1623–24*, Christ Church Archives.

³ *Liber Admissorum (1611–1692)*, Bodley Library, Oxford.

⁴ I. m. 164 et al.

következnek, írják be nevüket a már európai hírvékönyvtár „Liber Admissorum”-jába. Mint már mondtam, ezeknek a látogatóknak, akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek az oxfordi egyetemen, segély szempontjából nincs nyoma, talán az egyetlen Kecskeméti Máté kivételével, ha benne gyanítjuk a Christ Church 1624-es „Hungarus”-át.

Az akkori erdélyi professzorok közül még a húszas években Oxfordban tanult Bisterfeld, tehát valószínű, hogy egyes erdélyi peregrinusok az ő javaslatára, vagy ajánlóleveleivel érkeztek az oxfordi egyetemre. Itt járt, alig egy hónappal Kecskeméti Máté előtt az a John Dury (Duraeus) is, aki aztán később Hartlibbal együtt Tolnai Dáli Jánossal levelez és mindvégig szívügyének tartja a tengerentúli protestánsok támogatását.⁵ Itt jegyezzük meg, hogy bár Tolnai Dálinak nincsen írásos nyoma Oxfordból, elképzelhetetlennek tartom, hogy ne töltött volna bizonyos időt ezen az egyetemen. Talán, ha Hartlib „Ephemerides”-eit végre kiadják, kiderül, hogy volt-e már akkor és milyen mélységű kapcsolata Hartlibbal.

Az oxfordi magyar peregrináció az ötvenes években élénkül meg újra, jöllerhet nyomai ennek is eléggé gyérek. De megint csak tudjuk, más forrásokból, hogy ekkor, a Cromwell-protektorátus idején egyszerre három magyar szerzett magiszteri címet Oxfordban (a Tiszabecsi-testvérek és Budai V. István),⁶ Wood pedig azt írja, számos magyar rendszeres ellátást kap a Christ Church kollégiumban, ahol az igazgató, John Owen rokonszenvezik más országok puritán érzelmű protestánsaival.⁷ 1650 és 1659 között egy erdélyi és négy magyar kap segélyt különböző kollégiumoktól (bár a Christ Church, amelynek 1643 és 1658 között számadáskönyvei elkallódtak, nincs köztük!) – közülük az egyik 1659 során két ízben is a Brasenose College-től, ezzel az indoklással: „a poor distressed Hungarian Protestant” (1659. május 23-án), majd ugyanő 1659. június 13-án, ezzel az érdekes megindokolással: „To a distressed Hungarian protestant (vide supra) who had ye Emperor Leopolds certificate... commended to ye College by the Vice Chancellor” – tíz shilling.⁸ (Egy szűkölködő magyar protestánsnak, akinek megvan Lipót császár igazoló levele... akit az egyetem rektora ajánlott a kollégiumnak).

Kik lehettek az ötvenes évek magyar segélykérő peregrinusai? Megint csak a Bodley könyvtár vendégkönyvének segítségével azonosíthatjuk az egyiket: „Stephanus Gidófalvi” aki „Transylvanus”-ként mutatkozik be 1652. január 14-én, tehát télvíz idején. Ez Gidófalvi Csulak István gyulafehérvári teológus, alighanem Gidófalvi János kolozsvári lelkész öccse, vagy unokaöccse. 1648. július 22-én Apáczai Csere Jánossal együtt matrikulál Franekerben, ahol még két évvel később disszertál Cloppenburgnál,⁹ hogy aztán 1652. augusztus 25-én újra Franekerben, majd pár nappal később Leidenben tűnjön föl. Angliai útja tehát két franekeri matrikuláció közé esik. Mivel a St. John’s kollégium számadáskönyvében találunk egy bejegyzést egy „ye Transylvanian”-nak nyújtandó segélyről 1651/52-ből,¹⁰ a fenti adatok alapján szinte biztosra vehető, hogy itt Gidófalviról van szó, aki különben hazatérése után nem Erdélyben, hanem Abaújszántón vállalt lelkészi hivatalt.

⁵ *Collectanea Tiburtiana*, Szeged, 1990. 331–335. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10. kötet)

⁶ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. kiadás. Bp., 1977. 99. és 639.

⁷ Anthony A. WOOD, *Fasti Oxonienses*. Pt. II., London, 1820. 191.

⁸ *Junior Bursar’s Account, 1652, Brasenose College*. May 23 és June 13 alatt.

⁹ RMK III: 1745.

¹⁰ *Computus Annus, 1650–1654*. St. John’s College, 59.

Az oxfordi könyvtárat csoportosan érkező magyarok is megtekintették, illetve használták, nevezetesen az a csoport, amelyik 1654. október 25-én érkezett, s amelynek tagjai Némethi Fekete István, Szántai R. Mátyás, Tolnai Nagy István és Diószeghi S. Mihály voltak. Közülük az utolsó kettő egyszerre, 1654. augusztus 2-án matrikulált Franekerben, feltehető tehát, hogy együtt keltek útra Angliába is. Hogy meddig maradtak Oxfordban, illetve Angliában, nehéz megmondani; a távozás pontos dátumát csak Némethi esetében tudjuk, ő ugyanis 1655. május 23-án kapott engedélyt arra, hogy egy csoport hollanddal együtt „a holland nagykövét kérésére” visszahajózhasson Németalföldre.¹¹ Némethi Fekete Istvánnak ezután egy időre nyoma vész, csak 1656. május 15-én matrikulál Leidenben. Lehet, hogy közben az általa már korábban meglátogatott Groningenben volt, mivel két oxfordi társa, Diószeghi és Tolnai Nagy mindketten 1655 augusztusában, illetve szeptemberében a groningeri egyetemen matrikulálnak. Ami Tolnai Nagy Istvánt illeti, ő később hasznosította angoltudását, lefordított egy kegyességi művet angolból és azt 1661-ben Lőcsén kiadta,¹² ha ugyan ő ennek a műnek a szerzője és nem az a Tolnai S. (Séllyei) István, aki ugyancsak járt Groningenben, s akit Zoványi mintha összekeverne a „Nagy” középvnevű Tolnaival.¹³ Mindenesetre lehetséges, hogy az a magyar, akinek a Lincoln College segélyt utal ki valamikor 1655-ben, az vagy Diószeghi vagy Tolnai Nagy István.¹⁴ Ami viszont az Exeter College 1656/57-es tanévében folyósított adományát illeti „két szegény magyarnak”, akit az egyetemi hatóságok is ajánlanak támogatásra (ami azt jelenti, hogy Oxfordban már ajánlólevéllel érkeztek)¹⁵ – ez vonatkozhat ugyan egy Bodley-bejegyzésből ismert újabb magyarra, Szántai Molnár Mihályra (bejegyzésének dátuma 1656. május 29.), aki Pósházi Jánossal együtt csakhamar Hollandiába távozik, tehát valószínűleg Oxfordban is együtt voltak,¹⁶ de, mivel a bejegyzés a tanév közepére esik, valószínűbb, hogy a kérelmezők inkább abból a magyar csoportból kerültek ki, amelynek tagjai 1657. április 6-án jegyezték be nevüket a Bodley-könyvtár látogatókönyvébe. Ezek név szerint „Johannes Losonczy”, vagyis Losonczy Farkas János, későbbi református püspök, „Paulus Görgei” és „Martinus R. Szombathi”, vagyis a két ízben is Franekerben tanuló Rimaszombati Márton voltak.

Mindezek az adatok még nem adnak választ arra, ki lehetett a már korábban is említett, I. Lipót császár levelével érkező magyar, akit 1659-ben a Brasenose College felkarolt, hacsak nem feltételezzük benne Jászberényi P. Pált, aki Zoványi szerint 1659 tavaszán még Franekerben volt,¹⁷ s onnan ment át Angliába, ahol aztán végleg le is telepedett. Mivel rövid oxfordi tartózkodásáról is tudunk ebből az évből, könnyen lehet, hogy a később rendkívül sikeres Jászberényi, aki latint tanított Londonban és négy kiadást megérő nagy latin nyelvtant adott ki, Angliába érkezésekor még igencsak szűkében volt a pénznek, s ezért folyamodott az egyetemi rektor, illetve a Brasenose támogatásához. (Ez már csak azért is valószínű, mert fennmaradt egy levél, amiben Jászberényi azt írja, még három

¹¹ *Calendar of State Papers, Domestic Series. Commonwealth.* Vol. 8. 1655. London, 1881. 587.

¹² *A magános cselédek közt levő áhítatosságának...* RMK. I: 978.

¹³ ZOVÁNYI, i. m. 646.

¹⁴ *Account Books, Lincoln College, 1655* („Necessaria intrinseca”).

¹⁵ *Computus Rectoris 1639–1734.* Exeter College Archives A.II.10: 1656/57 alatt.

¹⁶ *CSP, Dom. Series, Commonwealth, Vol. 10. 1656/57.* 580., valamint GÖMÖRI, i. m. 76.

¹⁷ ZOVÁNYI, i. m. 283.

évvel később, Londonban való letelepedése után is nehéz körülmények között él és a helyi holland egyház támogatását kéri!).¹⁸ De hogyha róla van szó, rejtélyes a Lipót császár levelére vonatkozó kitétel; lehetséges, hogy azt II. Rákóczi György támogatásával szerezte?

Mint ahogy Cambridge-ben, Oxfordban is az 1660-as évek elején tetőzik a magyar peregrinusok száma, név szerint is ebből az időből ismerjük a legtöbbet. A University College 1660. június 6-án tíz shillinget utal ki négy magyar protestáns lelkésznek, vagy lelkészjelöltnek („four Hungarian ministers”).¹⁹ Az 1660/61-es tanévben aztán erdélyiek érkeznek nagyobb számmal. A Christ Church kollégiumban jelentkezik és 1661. április 8-án nyugtát ír alá (mivel nagyobb összeget kap, két font és húsz shillinget) Keresztúri Bálint.²⁰ A 27 esztendő Keresztúri mögött ekkor már több éves hollandiai tanulás és egy groningeri doktorátus áll; már 1660 szeptemberében Londonban van és itt is marad legalább két évig, de lehet, hogy tovább, egészen 1664-ig,²¹ később nagyhirű prédikátor lesz Szepsiben és Debrecenben. De Keresztúrin kívül a Christ Church még más erdélyi peregrinusokat, szám szerint négyet részesít segélyben ugyanabban a tanévben (összesen 2 fontot kapnak). Ugyanezek a segélykérő erdélyiek és magyarok kereshették föl a Merton kollégium Bursar-jét is, mert június 29. (Szent Péter ünnepe) táján a Merton számadáskönyvébe a következőt jegyezték fel: „Theologis quibusdam Hungaris et Transylvanis: 0–11–0”.²² (A két kollégium mindössze néhány pernyi sétára van egymástól). Ugyanezen a nyáron két kollégium is adakozik egy olyan magyar számára, aki nem Hollandiából átránduló teológus, hanem török váltságdíj megváltásáért kolduló, ideiglenesen szabadon eresztett rab. A New College így írja őt le: „To Peter Veccy, a Hungarian taken by the Turke”,²³ a University College számadáskönyvében pedig mint „one Peter Vechy, a Transylvanian” szerepel²⁴ és a segélyezett teológusoknál jóval kisebb összeget kap. Ugyanez a Vécsei vagy Vécsei Péter már másfél évvel korábban járt Cambridge-ben is, ahol a King's College pénztárában is felvett egy csekély pénzüsszeget.²⁵

1661 szeptemberében ugyancsak a University College utal ki egy fontot négy magyarnak.²⁶ Lehet, hogy egyikük az a Kisvárdai Lázár János, aki később, 1662. február 7-én írja be nevét a Bodley könyvtárban, s aki ezek szerint valószínűleg azonos azzal a névtelen magyar „teológussal”, akinek az egyébként szűkmarkú Balliol College az 1661/62-es év második trimeszterében, tehát 1662 elején két shilling és hat pennyt adományoz.²⁷ Kisvárdai nevével egyébként több helyen is találkozunk, így ő is kér pénzt a londoni holland egyháztól, valamint 1663-ban fölkeresi Cambridge-t és ott is kap segílyt, nem is egy cambridge-i kollégiumtól.²⁸

¹⁸ J. H. HESSELS, *Ecclesiae Londino-Bataviae Archivum*. T. III. P. II., Cambridge, 1897. Nr. 3571., a levél keltezése 1662. június 12/22.

¹⁹ *Bursar's Account Book, 1660–1665*. University College, Oxford.

²⁰ *Disbursements, 1661*. Christ Church Archives.

²¹ Uo.

²² *Liber Rationarius Bursarium, III., 1652–1677*. Merton College, fol. 145.

²³ *Bursar's Long Books, 1626–1668*. (4th Term, 1660/61) New College.

²⁴ *Bursar's Account Book, 1660–1665*. July 21. Sunday, 1661. University College.

²⁵ Cf. GÖMÖRI, i. m. 90.

²⁶ BAB, University College (Sept. 1 – ye offering)

²⁷ *Liber Bursarior(um) 1615–1662*. Balliol College (13 Sept. 1661–March 1662 közt), valamint Wood MS. E. 5. fol. 106.

²⁸ Vö. GÖMÖRI, i. m. 93.

Az 1661/62-es tanév legrejtélyesebb oxfordi segélyezettje az a „valamely erdélyi” (cuidam Transylvano), aki a Merton kollégium konszenzusa alapján kap három shillinget.²⁹ (Talán Vécsei tért volna vissza megint Oxfordba?)

Ezekben az években valamilyen oknál fogva a University College különösen segítőkész az erdélyi és magyar teológusokkal szemben. 1663 tavaszán például két meg is nevezett magyart, Szendrei Ferencet és Gyöngyösi Andrást támogatnak egy viszonylag magas, egy fontnyi összeggel.³⁰ Ugyanennek az évnek a júliusában pedig három, közelebről le nem írt magyarnak utalnak ki összesen tíz shillinget ugyanebben a kollégiumban.³¹ Ezek közül az egyik gyaníthatóan a Bodley-ban is megforduló Váradi P. Mihály tállyai rektor és későbbi szatmári lelkész és esperes (1663. június elsején írja be nevét Wood listájára a Bodley-ban). Ami Szendreit, a későbbi londoni Zrínyi-emlékantológia egyik versének szerzőjét illeti, ő vagy négy évet töltött Angliában, s oxfordi látogatása után még évekig élt Londonban. A Sárospatakon végzett Gyöngyösi érdekes módon ugyancsak tállyai rektor volt egy időben; 1662. április 29-én matrikulált Franekerben és nem maradhatott túl sokáig Oxfordban, hiszen 1663. június 15-én már Leidenben találjuk, ahol Köpeczi Bálint társaságában matrikulál „Junjussi” néven.³²

Anthony A. Wood 1642 és 1666 között vezetett, a Bodley-vendégkönyvet kiegészítő listáján 1664. március 31-i keltezéssel szerepel „Joh(annes) Nadanyi, Varadino–Hungarus”, aki már a *Florus Hungaricus* amszterdami kiadása, és a cambridge-i egyetem megtekintése után látogatott el Oxfordba.³³ Bizonyára ő is vezetett *album amicorum*-ot, amelynek elvesztését igen fájlatjuk, hiszen például Oxfordban kapcsolatba lépett Thomas Barlow-val, a Queen’s College igazgatójával,³⁴ akinek könyvtárában fennmaradt a *Florus* latin kiadásának egy Nadányi által dedikált példánya. (Ebben Nadányi nem ír pontos dátumot, csak az évet, 1664-et adja meg.) Nem sokkal Nadányi előtt járhatott Oxfordban Bethlen Miklós, akiről tudjuk, hogy márciusban már áthajózott Franciaországba és előtte mindössze öt napra látogatott el az egyetemi városba, ahol „a professorok rendre vendéglettek, de nehezen beszéltek deákul”.³⁵ Főrangúak lévén sem Bethlen Miklósnak, sem Nadányinak nem volt szüksége kollégiumi segélyre; az viszont különös, hogy Bethlen Miklós neve nem szerepel a Wood-listán, ami ebben az időben a Bodley látogatókönyvét helyettesíti, s amin minden fontosabb látogató neve föl van tüntetve.

1666. március 15-én két magyar peregrinus, „Andreas Komarinus” és „Andreas Liszikai” használják a Bodley-könyvtárat. A Leidenben egyszerre matrikuláló (1665. augusztus 10-én) két András közül Liszikai Pap András Sárospatakon, Komáromi K. András pedig Debrecenben tanult. Nem maradhattak sokáig Oxfordban, mert 1666 tavaszán a King’s College *Mundum Books* című számadás-könyve szerint Cambridge-ben jártak és segélyben is részesültek.³⁶ Egy évvel

²⁹ LRB, Merton College, fol. 157.

³⁰ BAB, University College, March 12 (1663).

³¹ Uo. July 4 (1663).

³² *Album Studiosorum Academiae Lugduno–Bataviae*. Hagae Comitum, 1875. 506.

³³ Wood MS. E. 5, Bodleian Library („Extranei Nobiles ac Generosi...”), fol. 107. és GÖMÖRI, i. m. 95.

³⁴ Thomas Barlow (1607–1691) oxfordi professzor, 1652–60 között a Bodley könyvtár igazgatója, végül Lincoln püspöke.

³⁵ Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp., 1980. 587.

³⁶ Wood MS. E. 5, fol. 107, Bodleian Library, Oxford, illetve GÖMÖRI, i. m. 97.

később a New College, Warden-je, Michael Woodward javaslatára egyfontos segélyben részesíti azt a „két szegény magyart”, akik ezért folyamodtak.³⁷

Ugyanebben az időben, az 1666/67-es tanév harmadik trimeszterében a Merton kollégium nagyobb összeget, egy teljes fontot szavaz meg „Hungaro cuidam quem ex Hollandia habuit commandatum Dr. Barlow ex cons(ensu)”.³⁸ Az illető, aki Hollandiából jön (onnan ajánlják?) és Thomas Barlow is ajánlja, minden bizonnyal az élelmes Mezőlaki János, aki – emlékkönyve tanúsága szerint – már ekkor is rengeteg oxfordi egyetemi emberrel kapcsolatot teremtett és ezeket a kapcsolatokat újította fel egy évvel később, amikor hollandiai körútja után visszatért Oxfordba. A többi közt Thomas Barlow is bejegyzi nevét, egy görög és latin szöveget ír Mezőlaki albumába valamikor 1667 tavaszán.³⁹ Mezőlaki a Bodleiant lehet, hogy használja, de ennek nincsen nyoma Woodnál, viszont amikor 1668-ban visszatér Oxfordba, két helyről is kap megint támogatást: az egyik a New College, ahol a második trimeszterben ezt a bejegyzést olvashatjuk: „Johanni Mezolaki Hungaro: 00–04–00”, illetve a Jesus College, ahol 1668-ban gyűjtést rendeznek „a magyar” számára („a collection for ye Hungarian”), ami egy font négy shillinget eredményez.⁴⁰ Ismervén Mezőlaki kapcsolatait és a kitűnő benyomást, amit számos angol szellemi kiválóságra tett, azt kell mondanunk, csak ő jöhet számításba. Már az a „néhány magyar”, aki ugyanebben az évben csekélyebb támogatáshoz jut a Merton kollégiumban (10 shilling 3–4 kérelmezőnek),⁴¹ alighanem rosszabbul beszélt latinul vagy nem tudta olyan ékesszólóan ecsetelni a száműzött magyarok sorsát, mint ez a kiváló teológus. Különböznek ezek azonosításában segítségünkre lehet a könyvtáros Wood listája, ahol 1669. december elsején megjelenik „Andreas Hunyadi” és „Johannes Sarandi”, Hungari.⁴² Mindketten 1668-ban matrikuláltak Leidenben, ahol Sarándi disputált is Coccejusnál,⁴³ nem maradhattak túl sokáig Oxfordban, hiszen egy évvel később Mezőlaki Hunyadi már mint lelkészt emlegeti a „De idolatria pontifica” ún. „magyar” kiadásának utrechti ajánlásában.⁴⁴

Az 1670-es év második trimeszterében (tehát valamikor koratavasszal) a Merton College számadáskönyvében feltűnik régi ismerősünk, Adami János, a *Londinum Perillustratum* magát következetesen „erdélyinek” nevező szerzője.⁴⁵ Bár csak egy shillinget kap, tudjuk az Isaac Basire által Thomas Barlow-nak írt levélből, hogy hosszabb ideig szándékozott Oxfordban maradni, s ebben Barlow alighanem más módon is támogatta; más kérdés, hogy még 1672-ben is Angliában volt, s próbálta összeszedni a pénzt adósságai kifizetésére és az Erdélybe való visszaútra.⁴⁶ A Merton College ezek után évente egyszer ad pénzt különböző magyaroknak 1672-ig: 1670 április–májusában „néhány magyar” kap öt shillinget, 1671 őszén egy meg nem nevezett magyar tízet és 1672 augusztusában megint

³⁷ *Bursar's Long Books, 1626–1668*. New College, 1666/67, *Elemosynae*, Term 3.

³⁸ LRB III., Merton College, fol. 165.

³⁹ OSZK, Kézirattár, Duod. Lat. 108, fol. 42.

⁴⁰ BLB, New College, 1668–1700.; 1667/8,2. Term alatt, illetve *The Bursar's Account Book, 1651–1669*, Jesus College, az „1668 év Battles címszava alatti”.

⁴¹ LRB III. Merton College, fol. 165.

⁴² Wood MS. E. 5, fol. 109/v.

⁴³ Felvinczi András ajánlja neki 1669-es leideni disputációját. RMK III: 2480.

⁴⁴ RMK III: 2533.

⁴⁵ GÖMÖRI, i. m. 103.

⁴⁶ Uo. 112.

egy ismeretlen magyar tíz shillinget. Ezek közül lehetséges, hogy az 1671/72-es akadémiai év első trimeszterében pénzhez juttatott magyar azzal a Tolnai Mihálylyal azonos, aki groningeni tanulás és disputáció után⁴⁷ valamikor ez idő tájt jöhetett át Angliába, valószínűleg a később Oxfordban teológiai értekezést megjelentető Tarczali Pál társaságában. Utóbbinak fennmaradt (egy, sajnos, dátumozatlan) levele, amelyben William Sancroftot, a Szent Pál székesegyház akkori dékánját kéri, hasson oda, hogy ő, Tarczali beiratkozás és tandíjfizetés nélkül tanulhasson az oxfordi egyetemen.⁴⁸ (Ez azért volt lényeges, mert az oxfordi matrikuláció olyan összegbe került, ami általában meghaladta a vékonypénzű magyar peregrinusok anyagi lehetőségét.) Nem tudjuk, Sancroft mit válaszolt, de alighanem szerzett helyet Tarczalinak, aki 1672 végéig ott is maradt Oxfordban, s csak akkor tért vissza Hollandiába.⁴⁹ 1672 őszén Tolnai is átment Cambridge-be, s arról, hogy egyáltalán járt Oxfordban, ugyancsak egy Sancroftnak írt levélből tudunk. Összegezve tehát a mondottakat, a Merton College segélyezettjében gyaníthatjuk akár Tolnait, akár Tarczalit; de egyikük sem szerepel a Bodley-könyvtár Wood-listáján. Még azt is hozzátehetjük, hogy az Exeter College-ban is jelentkezik 1672 kora őszén egy „szűkölködő magyar”, aki egy egész fontot kap a kollégiumtól,⁵⁰ erről csak azt sejtjük, hogy azonos volt a Merton által 1672 augusztusában (már említett) segélyezett magyarral.

A hetvenes évek közepén megfordul még két olyan erdélyi teológus Oxfordban, akiknek nincs szüksége kollégiumi gyorssegélyre: Kolosvári Istvánra és Nagyari Józsefre gondolunk. Kolosvári, a későbbi enyedi tanár és erdélyi püspök, Leiden és Groningen után látogat el a szigetországba és a jelek szerint Londonból egyenesen Oxfordba visz az útja. Cambridge-be csak később látogat el, bár akkor egy trimeszert biztosan Milton egyetemén tölt. A Bodley-könyvtárát 1675. február hatodikán keresi föl. Ami Nagyari Józsefet illeti, ő 1676. szeptember 22-én ismerkedik az oxfordi nyilvános könyvtár gazdaságával.⁵² Mint Nagyari Benedek fia, nyilvánvalóan apja nyomdokain jár, amikor Franekerből és Leidenből átjön Angliába; hazatérése után Fogarason lesz pap, majd I. Apaffi Mihály udvari lelkésze.⁵³ Mivel csak 1677 tavaszán bukkan fel Utrechtben, feltételezhetjük, hogy legalább egy trimeszert Oxfordban töltött.

1676/77 a gályarabok éve – ekkor érkezik Londonba a nápolyi gályarabságból szabadult magyar protestáns lelkészek egy csoportja, amelynek felsegélyezésére gyűjtést rendel el az angol király. A gyűjtés templomokban és az oxfordi és a cambridge-i egyetemen is folyik 1677 folyamán, és gyakran az Angliában tartózkodó volt gályarabok is részt vesznek benne; fennmaradt például egy nyugta egy leedszi gyűjtésről, amit Jablonczay János és Kőpeczi Balázs írtak alá 1677. szeptember 6-án.⁵⁴ Oxfordban a Merton College gyűjtése „pro Hungaria quibusdam ministris” két font sterlinget, a Christ Church kollégiumé pedig öt fontot eredm-

⁴⁷ Groningeni matrikulációjának időpontja 1670. X. 15., utolsó groningeni disputációjára nézve vö. *RMK, Pótlások...* III. kötet, 3. füzet, 6603. (Bp., 1992.)

⁴⁸ Bodley könyvtár, Oxford, MS Tanner 33, fol. 56.

⁴⁹ 1672. december 22-én matrikulál Franekerben.

⁵⁰ Exeter College Archives A. II. 10, *Computus Rectoris, 1639–1734*. Az 1671/72-es év „Soluta” rovatában: „Hungaro pauperi 1–0–0”.

⁵¹ 1675 augusztusától októberéig négy cambridge-i kollégiumban vesz föl segélyt, vö. *GÖMÖRI, i. m. 101*.

⁵² Wood MS. E. 5, Bodley-könyvtár, fol. 110.

⁵³ ZOVÁNYI, *i. m.* 425–426.

⁵⁴ British Library, London, Additional MS 4299, fol. 145.

nyez.⁵⁵ A kilenc Angliában tartózkodó volt gályarab prédikátor közül különösen érdekes számunkra Otrókócsi Foris Ferenc, a későbbi konvertita, mivel őt több szál is fűzi Oxfordhoz. 1690. december 3-án megjelenik neve a Bodley-könyvtár Wood-féle listáján.⁵⁶ Mivel tudjuk, hogy már 1677-ben járt Angliában, feltételezzük, hogy már akkor ellátogatott (esetleg a gyűjtés bonyolítására) Oxfordba; de 1690-es, illetve 91-es oxfordi tartózkodása két okból is érdekes. Egyrészt azért, mert itt kezdett anyagot gyűjteni a magyar nyelv eredetével foglalkozó latinyelvű munkájához (*Origines Hungaricae*, Franeker, 1693), másrészt mert 1694-es áttérése utáni protestáns-ellenes vitairatainak egyikére⁵⁷ egy oxfordi tanár, Benjamin Woodroffe írt csattanós választ *Examinis et Examinantis Examen...* címen, ami 1700-ben jelent meg Oxfordban. Otrókócsinak különben fennmaradt egy levele 1691-ből, amelyben egy másik oxfordi tanárnak, Arthur Charlettnek köszöni meg azt a pénzt, amit az dr. Thomas Bernharddal küldött.⁵⁸ Másszóval Otrókócsit, aki hazulról semilyen anyagi támogatásban ekkor nem részesült, az oxfordi tudósok rokonszenve és bőkezűsége tartotta el. Hogyne háborodott volna föl Woodroffe, aki úgy érezte, a Nagyszombatban kikötött ex-protestáns nemcsak hálátlan pártfogóihoz, de még rágalmazza is azokat?

Nem tudjuk, ki volt az az „erdélyi”, aki valamikor 1696-ban négy shilling segélyt kap az oxfordi Jesus College-tól.⁵⁹ Viszont az 1698-ban három kollégium által támogatott magyart alighanem jól tudjuk azonosítani: itt csak Gyöngyössi Pálról lehet szó, aki egyébként ez év nyarán írta be a nevét a Bodley könyvtár második számú, tehát 1682-től vezetett látogatókönyvébe.⁶⁰ Az Exeter kollégiumban egy „magyar protestáns lelkésznek” utalnak ki egy font két shillinget valamikor 1698 őszén; a Jesus College számadáskönyvében 1697/98 kiadásai alatt ugyancsak van egy tíz shillinggel támogatott magyar, s végül a Christ Church pénztárosa két font tíz shillinget, tehát tetemes összeget utal ki „to a Hungarianian by order of Chapter, signed by B. Woodroffe”.⁶¹ Ez az utolsó mondat teszi teljesen nyilvánvalóvá, hogy itt Gyöngyössiről lehet csak szó, hiszen azt is tudjuk, ő a Gloucester Hallban lakott, s Woodroffe annak volt az igazgatója; arról nem is beszélve, hogy amikor Gyöngyössi anglikán lelkészi címmel és franekeri teológiai doktorátussal háta mögött 1700-ban visszatért Magyarországra, több példányt vitt magával Woodroffe frissen megjelent könyvéből.⁶² Gyöngyössi mintegy másfél éves oxfordi tartózkodása során álnéven („Dialithus”) kiadott egy olyan könyvet, amely egyaránt támadta az unitáriusokat és a jezsuitákat – gondolom, ezért is választott magának viszonylag könnyen megfejthető, de mégis – álnevet.

Gyöngyössi Árva Pál az utolsó királysági magyar, aki a XVII. században még bekerül a Bodley vendégkönyvébe –, de nem az utolsó erdélyi. Pontosabban Wood listájának, az a MS. E. 5 kéziratnak a vége felé az 1694-es (? mert 1699-nek is olvasható) évszám alatt egy „Sam. Brandy, Transylvano-Hungarus” neve áll. Ez alighanem Bandi Pap Sámuel lesz, az a Franekerben tanult erdélyi magyar,

⁵⁵ LRB III. Merton College; *Disbursements*, Christ Church kéziratár, 1677. Term. 1 alatt.

⁵⁶ Wood MS. E. 5, fol. 120.

⁵⁷ *Examen Reformationis Lutheri*. Tyrnavae, 1696.

⁵⁸ Jelezte a Bodley-könyvtárban: MS Ballard 26, fol. 50 (keltezetlen, de vsz. 1691).

⁵⁹ Jesus College, BAB, 1688–1702. 1695 novemberre és 1696 novemberre között.

⁶⁰ Liber Admissorum, 2. Jelzete: Lb. 8:5:6; Gyöngyössi aláírása: fol. 19.

⁶¹ Exeter, *Computus Rectoris*, 1687–98 alatt; Jesus College, BAB, Nov. 1697–98 és Christ Church, *Disbursements*, 1698, harmadik trimeszter alatt.

⁶² Cf. *Tudóslevelek*, Szeged, 1989. 119.

akinél Tótfalusi Kis Miklós a matricáit hagyta Amszterdamban.⁶³ Angliai látogatásáról eddig nem tudunk, mint ahogy halálának pontos dátumát sem tudjuk, csak azt, hogy 1695 májusában már nem élt.⁶⁴ Vele együtt a XVII. század folyamán összesen 28 magyar írta be nevét a Bodley könyvtár állandó, vagy ideiglenes vendégkönyvébe, de biztosak vagyunk benne, hogy ennél jóval nagyobb számú magyar látogatta meg (ha nem is használta) a könyvtárat ebben a száz évben. Köztük volt Bethlen Mihály, aki 1694-ben, amikor itt járt Thomas Bernharddal és Thomas Hyde főkönyvtárossal is találkozott, s miután megcsodálta a könyvtár ritkaságait, ezt jegyezte be naplójába: „Ideajándékoztam a Nagypám uram históriáját”.⁶⁵ Bethlen János krónikája a *Rerum Transylvanicarum Libri Quator* mind a mai napig ott áll a Bodleian polcain, jelzete 8° C.234 Art., őrlapján Bethlen Mihály latin ajánlása.

Gömöri György

⁶³ Erdélyi féniks. (Szerk. JAKÓ Zsigmond.) Bukarest, 1974. 509. SZABÓ Miklós és TONK Sándor regisztere (*Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban, 1521–1700. Szeged, 1992.*) 1. 2430. tétel szerint. Bandi 1697-ben halt meg, de Jakó szerint már 1695-ben.

⁶⁴ Uo. 343.

⁶⁵ *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695).* Condozta JANKOVICS József. Bp., 1981. 92.